

je vždy historicky podmienenou celkovou súvislosťou, v ktorej zákonom nie práve pevne stanoviteľná rozumná hospodárska, finančná alebo zahraničná politika je práve taká dôležitá ako zákonne ustanovené práva rodiny alebo Cirkvi. Prirodzené právo, chápané ako kritický základný obsah politického poriadku, musí preto pôsobiť komplexne, lepšie povedané penetračne, nielen v rámci uzákoneného práva, ale napríklad aj v hospodárskej politike, ktorá sa orientuje na slobodu a spravodlivosť, alebo v zahraničnej politike, ktorá sa orientuje na mier a bezpečnosť. To však opäť neznamená, že by bolo možné odvodzovať konkrétnu politiku priamo z prirodzeného práva. Skôr ju treba chápať ako stratégiu a taktiku zabezpečenia a uskutočňovania ľudských práv v meniacich sa situáciách.

**20.4** Je nápadné, že od Druhého vatikánskeho koncilu texty cirkevných sociálnych vyhlásení, keď hovoria o práve, spravodlivosti a ľudských právach, argumentujú skôr biblicky než z hľadiska prirodzeného práva. Tým sa nastoluje otázka vzťahu *prirodzeného práva* a *zjavenia*, a tiež vzťahu kresťanského učenia o spoločnosti a politickej teológie (porov. č. 24). Evanjelická sociálna etika a veľká väčšina evanjelických teológov sa stavala k prirodzenému právu vždy skepticky až odmietavo. Nedôverovali tomu, že by ľudský rozum, zaťažený hriechmi, mohol na základe vlastných síl spoznať to podstatné z Božieho a prirodzeného zákona. Z toho dôvodu uprednostňovali posudzovanie svetského poriadku na základe slova evanjelia alebo na ňom tento poriadok aj zakladali. Väčšinou sa to však podarilo iba nedostatočne a ako dnes môžeme povedať, určite nie s menej škodlivými omylmi ako na strane katolíkov. Aj výklad a použitie Biblie si vyžaduje rozum.

S istotou však možno povedať, že kresťanské učenie o spoločnosti sa v posledných desaťročiach stalo biblickejšim a teologickejšim; aj preto, aby myšlienky prirodzeného práva ochránilo pred prílišnou sebaistotou a pred omylmi. Mravný praktický rozum by sa mal osvietiť a posilniť vierou.

Pre kresťansky inšpirovanú politickú etiku to znamená upevnenie základných výpovedí prirodzeného práva a posilnenie motivácie na zodpovedné konanie. Dôstojnosť a jedinečnosť každej osoby treba hlbšie založiť na biblických dejinách stvorenia a na všeobecnom vykúpení prostredníctvom Krista ako na rozume. To isté platí pre solidaritu všetkých ľudí, ktorá sa musí vo svetle evanjelia a z viery v Krista zmeniť na lásku k blížnemu.

Preto orientácia na prirodzené právo zostáva nenahraditeľná a nevzdávajú sa jej ani cirkevné texty. To má v podstate dva dôvody:

- \* Evanjelium neposkytuje nijakú systematickú etiku; nemôže a nechce nahradiť úsilie nášho mravne praktického rozumu, chce ho však preniknúť.

- \* V tomto preniknutí sa neruší relatívna samostatnosť a zákonná nezávislosť svetských prirodzených oblastí konania. Na ne s dôrazom poukazuje myslenie prirodzeného práva. Evanjelium a viera nám sprostredkujú novú citlivosť na to, na čom vlastne záleží. Nechcú nás však dišpenzovať od nášho rozumového poznávania princípov a štruktúr spolunažívania v spoločnosti. Ako máme utvoriť a viesť náš štát, to nám nie je zjavené; to musíme sami spoločne zistiť.

## 21 SPRAVODLIVOSŤ AKO HLAVNÁ SOCIÁLNA A POLITICKÁ ČNOSŤ

*„Politika, zameraná na ľudí a spoločnosť, nachádza ... svoje nepretržité usmernenie v ochrane a presadzovaní spravodlivosti, ktorú rozumie ako »čnosť«, ku ktorej sa všetci musia vychovávať, a ako »morálnu silu«, ktorá sa vyznačuje úsilím o uznanie práv a povinností všetkých a každého jednotlivca na základe osobnej dôstojnosti človeka.“ (ChL 42,4)*

Spravodlivosť je najdôležitejšia mravná čnosť v spolunažívaní ľudí. Definujeme ju ako pevnú a trvalú vôľu dať každému, čo mu patrí. Súčasne sa hneď pýtame: Čo je to, „čo nám patrí“, na čo máme nárok? Definícia spravodlivosti zrejme predpokladá pozitívne normy spoločenského poriadku. Časy, z ktorých pochádza učenie o čnostiach, mali sklony k predpokladu, že tieto normy boli pevne stanovené v Bohom predurčenom poriadku spoločnosti, ktorá bola rozdelená na stavy. Dnes vieme, že spoločenský poriadok je premenlivý, a preto sa oveľa viac dostávame do sporov o „spravodlivosť“ spoločenských pomerov. Týmto sa budeme zaoberať v nasledujúcej kapitole (č. 22). Tu ide teraz o spravodlivosť ako o občiansku čnosť. Táto čnosť je rozhodne nenahraditeľná, keď sa politika usiluje zabezpečiť spravodlivé sociálne vzťahy. Inštitúcie a čnosti, vonkajší poriadok a vzťahy ľudí sa vzájomne podmieňujú. Keď sú vonkajšie vzťahy extrémne nespravodlivé, stáva sa spravodlivé správanie hrdinstvom. Keď, naopak, chýba ľuďom vôľa po spravodlivosti, nemôžu byť ani politické úsilia o dosiahnutie spravodlivých vzťahov úspešné. To sa ukazuje už v tradičnom učení o spravodlivosti ako čnosti, ktorej význam pre politickú etiku nás na tomto mieste zaujíma.

**21.1** Toto učenie vidí v spravodlivosti poučenej a riadenej múdrosťou (porov. č. 15) prvú a najvyššiu čnosť. Platí za úplne nenahraditeľnú pre spolunažívanie. Pritom sú zrejme dve skutočnosti:

- \* *Po prvé* sa tým zvlášť silne zdôrazňuje sociálny vzťah nášho ľudského bytia. Najdôležitejšia čnosť nie je tá, ktorá má do činenia s mojím individuálnym spôsobom života, ale tá, ktorá sa týka môjho vzťahu k blížnym.

\* Po druhej sa tým vyslovuje varovanie pred falošným znehodnotením spravodlivosti vo vzťahu k láske. Spravodlivosť nie je všetko a nie je ani najvyššou formou ľudských vzťahov. Je však vo všetkých vzťahoch nenahradiiteľná (porov. č. 23).

Spravodlivosť sa vzťahuje na „vonkajšie vzťahy“ v spolunažívaní. Naše správanie v spolunažívaní by malo byť spravodlivé v súlade s písanými a nepísanými zákonmi. Zákony, ako sme videli (č. 19), však predpisujú iba vonkajšie konanie, a nie vnútorné zmýšľanie. Preto môže byť spravodlivosť „chladná“, môže pozostávať z litery zákona, „bez ohľadu na osobu“. Môže trvať na splnení dohody bez ohľadu na okolnosti.

Avšak prvým a základným východiskom spravodlivosti nie je platný zákon. Spočíva skôr v uznaní iných ako osôb s právami a záujmami. Spravodlivosť je založená na podstatnom „áno“ pre ostatných ako partnerov v práve, ako rovných v ľudskej dôstojnosti. Obsahuje teda v podstate prvok medzisobnej komunikácie. Túto minimálnu mieru komunikácie sme už spoznali ako základnú podmienku pre politiku, ktorú treba prijať, ak sa predpokladá, že je potrebné zabrániť násiliu (porov. č. 8 a 13).

Právo samozrejme musí ohraničovať, usporadúvať, zabezpečovať. Preto mohol *Josef Pieper* povedať, že spravodlivosť by mala umožniť aj spolunažívanie tých ľudí, ktorí sú si navzájom úplne cudzí. Spravodlivosť znamená uznanie aj tam, kde nemožno milovať; teda uznanie, nie odmietnutie. Milovať v osobnom zmysle slova, vo forme súhlasu istého Ja k istému Ty, daného z vlastnej vôle, ktorý zasiahne našu najhlbšiu emocionálnu vrstvu a ktorý zahŕňa úplnú odovzdanosť druhému; milovať v tomto zmysle možno len niekoľkých blízkych. Avšak keď sa spravodlivosť zakladá na uznaní, potom sa pred ňou otvára most nie síce k takejto osobnej láske, ale k „sociálnej láske“, ktorú nazývame solidaritou (porov. č. 23).

**21.2** Tradičné učenie rozlišuje tri špecifické formy spravodlivosti, ktoré zodpovedajú základným vzťahom nenahradiateľným pre ľudské bytie. Výmenná spravodlivosť alebo spravodlivosť kontaktov, nazývaná aj zmluvná spravodlivosť, sa vzťahuje na vzájomné vzťahy osôb a skupín osôb (*iustitia commutativa*). Zákonná spravodlivosť sa vzťahuje na vzťahy osôb a skupín k sociálnemu celku (*iustitia legalis*). Rozdeľovacia alebo distributívna spravodlivosť sa vzťahuje na vzťah celku, prípadne jeho predstaviteľov k jednotlivcovi a skupinám (*iustitia distributiva*). Pre politickú etiku majú tieto tri formy spravodlivosti rozličnú váhu, ale všetky tri majú politický význam.

Najprv je však potrebné zdôrazniť sociálno-etický a politický význam poriadku, ktorý spočíva priamo v samom rozlíšení týchto troch foriem spravodlivosti.

Už z tohto aspektu vychádza najavo, ako málo sa dá tradičné učenie o spravodlivosti obmedziť na subjektívnu stránku, na osobu ako na nositeľa čností. Individualisticky podfarbený *liberalizmus* mal sklon obmedzovať otázky spravodlivosti na vzťahy medzi jednotlivcami, t. j. na výmennú spravodlivosť. Spravodlivosť podľa toho spočíva vo vzájomnom vychádzaní, alebo ešte lepšie vo vzájomnom obchádzaní sa jednotlivcov. Politicky ustanovený poriadok má za cieľ iba toto; potiaľ je samozrejme potrebný a záväzný aj pre liberálov. *Kolektivisticky* zdôrazňované predstavy celku presúvali naproti tomu do popredia obe ďalšie dimenzie spravodlivosti, zužovali rozsah zmluvnej spravodlivosti alebo ju úplne odmietali. Takto definujú totalitné ideológie a systémy, prinajmenej podľa svojich požiadaviek, všetky sociálne vzťahy a útvary, od rodiny cez priateľstvo a spoločenstvá až po kultúrne a hospodárske ustanovizne a primerane tomu ich politicky využívajú.

Na rozdiel od týchto zjednodušení, trojrozmernosť spravodlivosti vyjadruje, že ľudská osoba sa vo svojej sociálnosti od počiatku vyvíja v spoložití s inými osobami a na to takisto od počiatku vyžaduje spoločný poriadok. Z hľadiska politického poriadku to znamená, že úlohou rozdeľovacej spravodlivosti a úlohou politického poriadku je vykonávať úlohy spoločného dobra v súlade s princípom subsidiarity tak, aby pre výmennú spravodlivosť medzi členmi spoločnosti zostal pokiaľ možno čo najväčší priestor a aby sa zákonná (legislatívna) spravodlivosť, poslušnosť občanov zákonom, nevyžadovala vo väčšej ako potrebnej miere.

### 21.3 Politický význam výmennej spravodlivosti: princíp vzájomnosti

Výmenná alebo zmluvná spravodlivosť je čnosťou právnych partnerov bez ohľadu na to, či sú aj v iných vzájomných vzťahoch. Jej základná požiadavka je vykonávať, čo sme povinní vykonať, plniť dohody. Vzťahuje sa teda na prísne právne záväzky jestvujúce medzi právnymi partnermi. Ako takáto je podmienkou rôznorodých vzťahov medzi jednotlivcami a skupinami v diferencovaných, na delbe práce založených spoločnostiach a je zárukou sociálneho mieru.

To znamená predovšetkým dodržiavanie pozitívneho zákona, prípadne zmluvy, znamená to však okrem toho aj uskutočňovanie vôle po spravodlivosti, vyjadrenej zákonom alebo zmluvou. Vyžaduje sa aj *znášanlivosť* a *čestnosť*. Stačí poukázať iba na požiadavky, ako je mzdová, cenová, poisťná spravodlivosť, ohľaduplnosť v cestnej premávke, tolerancia medzi kultúrne, etnicky, svetonázorovo odlišnými skupinami, aby sa zdôraznil význam tejto formy spravodlivosti pre pluralistickú spoločnosť. So spoločenskou romantikou nie je možné toho veľa dosiahnuť medzi navzájom si cudzími ľuďmi, avšak vôľou po rešpektovaní a dodržiavaní dohodnutých pravidiel a platných zákonov možno dosiahnuť všetko.

Osobitný politický význam získava táto forma spravodlivosti pre styk *veľkých skupín*, medzi ktorými sa odohrávajú špecifické politické mocenské konania ich predstaviteľov (porov. č. 12). Takéto veľké skupiny (spolky, strany, verejné spoločnosti) majú v slobodne usporiadanom právnom štáte pluralistickej spoločnosti mnoho voľného priestoru. Aj keď im štát dáva určitý zákonný rámec a zriaďuje právne inštitúcie, prenecháva vyplnenie tohto rámca prevažne voľným dohodám (napríklad pri rokovaní o tarifikách). Tento voľný priestor existuje ešte viac v medzištátnych vzťahoch, ktorých právo závisí jedine od uváženia štátov ako zmluvných partnerov, odhliadnuc od niekoľkých všeobecných základných zásad medzinárodného práva, ktorých dodržiavanie však doteraz nemôže vynútiť nijaká inštitúcia. Ak tu teda neplatí zmluvná spravodlivosť, zostáva iba vojna a chaos.

Zmluvná spravodlivosť medzi veľkými skupinami a štátmi vyúsťuje do *etiky využitia moci*, ktorej pravidlá sme už spoznali (č. 12.5).

Vzájomnosť, prijateľnosť, vypočítateľnosť, umiernenosť. Ústredný princíp vzájomnosti sa nám tu teraz ukazuje ako vlastné jadro zmluvnej spravodlivosti. Od spravodlivosti ako čnosti, ako ochoty zúčastnených strán, tu preto závisí veľa, lebo kontrola zastupiteľov zastupovaných je často malá. Pri konaniach, o ktoré tu ide, nejde totiž o uplatnenie moci voči tým, ktorí ju odovzdali, ale voči iným kolektívnym aktérom, voči iným združeniam, teda navonok. Ide napríklad o konanie zástupcov zamestnávateľa a predákov odborov v pracovných konfliktoch, vodcov strán v straníckom boji, politikov v medzištátnych konfliktoch.

Vo svojej prísnej forme znamená zmluvná spravodlivosť v týchto vzťahoch to, že *zmluvy sa majú dodržať* (pacta sunt servanda), je to základný princíp medzinárodného práva. Najhlbší dôvod pre toto pravidlo je však v princípe vzájomnosti, v potrebe vzájomného rešpektovania. Vidieť to napríklad v tom, že v medzinárodnom práve princíp „zmluvy treba dodržiavať“ platí len v spojení s doplnkom: pokiaľ sa okolnosti nezmenia (clausula rebus sic stantibus). Ak sa politická konštelácia zmení natoľko, že jednému zmluvnému partnerovi prináša plnenie zmluvných povinností iba neprijateľné škody, môže sa považovať za zbaveného záväzkov.

Princíp prijateľnosti sa tu ukazuje ako kritérium vzájomnosti. Dolnú hranicu prijateľného vyjadruje známe *zlaté pravidlo*: Čo nechceš, aby ti robili iní, ani ty nerob im! Porušenie tohto pravidla predstavuje každému zrejmy prehrešok proti princípu vzájomnosti, a tým proti základom zmluvnej spravodlivosti. Tento prehrešok je síce často z určitej mocenskej pozície možný, ale ničí dôveru medzi predstaviteľmi konkurujúcich združení; vedie k mocenským pretekom a vyvoláva nebezpečenstvo použitia násilia. Môže, mimochodom, zničiť aj mocenskú základňu, spätnú väzbu pre zástupcov. Mierové usporiadanie

konfliktov, teda politika, nie je možné bez minimálnej miery vzájomného rešpektu a ohľaduplnosti. Úspešné usporiadanie konfliktov posilňuje zmluvnú spravodlivosť, neúspešné ju ohrozuje.

Zmluvná spravodlivosť však pre politickú etiku nestačí. Vo vnútri každého štátu jestvujú preto pravidlá a inštitúcie rozdeľovacej spravodlivosti s cieľom kontrolovať moc. Veľké medzinárodné úlohy našich čias (mier, rozvoj, zachovanie tvorstva) si vyžadujú v narastajúcej miere medzinárodné, čiastočne aj nadnárodné inštitúcie rozdeľovacej spravodlivosti. Mnohé bezradné diskusie našich dní o domnelej bezvýchodiskovosti, aj mnohé bezradné protesty proti používaniu len pravidiel zmluvnej spravodlivosti sú výrazom nedostatku takýchto inštitúcií. Kresťanské učenie o spoločnosti ich dôrazne vyžaduje a zdôrazňuje tak skutočnosť, že sama individuálna vôľa po spravodlivosti, aj keď ju vyvíjajú mnohí, nestačí (porov. č. 44).

#### 21.4 Zákonná (legislatívna) spravodlivosť: lojálnosť a zmysel pre celok

Pri zákonnej spravodlivosti nejde o vzťahy medzi jednotlivcami a skupinami, ale o vzťahy občanov k občianskemu celku, o požiadavky spoločného dobra. Myslí sa tým ochota občanov plniť svoje zákonne stanovené povinnosti; ochota (založená na zmysle pre celok) prispieť k spoločnému dobru prinajmenšom tým, čo prikazuje zákon.

Zdôrazňujeme tu zmysel pre celok ako základ tejto formy spravodlivosti, aby sme znova objasnili, že špeciálna forma zákonnej spravodlivosti sa zakladá na spoločnej vôli po spravodlivosti. V prísne zákonomnom zmysle sme samozrejme zaviazaní len na to, čo predpisuje zákon. Avšak tak, ako sa spoločné dobro spoločnosti nevyčerpáva tým, čo preň môže urobiť štát, tak sa nevyčerpáva spravodlivosť spoločného dobra občanov dodržiavaním zákona. Ak sa uvažuje iba o poslušnosti zákonu, potom možno argumentovať, že osobitná forma spravodlivosti, nejaký vnútorný postoj občanov sa v tejto oblasti vôbec nevyžaduje, pretože plnenie zákonných povinností je vynútiteľné. Štát si vie vymôcť svoje nároky. V tom však spočíva ohromné preceňovanie možností presadzovania práva nátlakom. Použitie nátlakovej sily musí byť síce možné, smerovalo by však do prázdna, ak by pre veľkú väčšinu občanov nebolo dodržiavanie zákonov samozrejmosťou.

Kde je táto samozrejmosť spochybnená, tam sa vyžaduje energické pripomínanie zákonnej povinnosti. Ak sa neplatenie daní chápe ako gavaliersky delikt, ak ho praktizujú a zľahčujú práve politickí reprezentanti; ak sú prehrešky proti povinnosti ochrany životného prostredia pre mnohých ešte stále zanedbateľnejšie ako krádež v obchode; ak sa „obmedzené porušovanie pravidiel“ a „násilie proti veciam“ podceňuje a propaguje ako oprávnený prostriedok



politického sporu, potom máme do činenia s úpadkom občianskej čnosti *lojality*. Často sa dnes oblieka, predovšetkým pri propagovaní „obmedzeného porušovania pravidiel“ a „občianskej neposlušnosti“, do pláštia lepšieho chápania demokracie a lojálnosť sa vykladá nesprávne ako duch poddanstva. V demokratickom právnom štáte sú to však svojrázne a skratkovité argumenty. Ide o spoločný poriadok všetkých občanov, a nie o vrchnosť. Všeobecná lojálnosť je záujmom každého a lojálnosť každého je záujmom všetkých.

Niet pochybnosti, že musím postupovať podľa svojho svedomia, a to aj proti demokratickej väčšine a proti platným zákonom. Osobnému svedomiu nemožno prikazovať ani demokraticky. Práve preto je však prejavom svedomitosti odlišovať to, čo je skutočne otázkou svedomia v zmysle konečnej osobnej záväznosti, od toho, čo je aj eticky prístupné kompromisu. Pretože v politike ide spravidla o problém optimalizácie medzi konkurujúcimi si hodnotami a cieľmi, zostáva politicky schopným iba ten, kto je ochotný toto rozlišovať (porov. č. 16.3). Kto si potom napriek tomu myslí, že musí prejsť „občiansku neposlušnosť“, zostáva hodnoverným len vtedy, keď je ochotný prijať za to trest podľa zákona. Je to forma poslušnosti voči zákonu svedomia, ktorý je pre človeka záväzný. Ďalej by v tejto otázke opäť každý mal zohľadniť pravidlo vzájomnosti, ktoré je tu lepšie vyjadriť pojmom schopnosť zovšeobecňovania: prostriedky politického zápasu, ktoré si nárokuje jedna skupina, musí priznať aj iným. Keď sa stane „občianska neposlušnosť“ pravidlom, zanikne spoločenstvo (porov. č. 33).

Druhou stranou mince potrebnej podpory tu zdôrazňovanej lojálnosti voči zákonu je zodpovedajúca múdrosť a spravodlivosť vládnucich. V nijakom prípade nesmú provokovať k porušovaniu zákona očividnými nedostatkami; ani prehnaným reglementovaním. Zákony musia byť prehľadné a verejne odôvodňované. Odvolávať sa na bojovú formulu „väčšina je väčšina“ nepostačuje.

#### 21.5 Rozdeľovacia (distributívna) spravodlivosť: spravodlivosť voči každému

Týmto sa myslí spravodlivosť vládnucich voči ovládaným, „spravodlivosť voči každému“, ako sa to nazýva v úradnej prísahe ministrov (Ústava SRN, čl. 56). Tento pojem je však zvolený nesprávne tak v latinskom, ako aj v nemeckom jazyku. Budí dojem, akoby išlo predovšetkým o rozdeľovanie materiálnych dobier. V modernom sociálnom štáte, s jeho mnohými úlohami zabezpečovania existencie, je toto nedorozumenie zvlášť zreteľné. Mnohí vidia v štáte iba veľkú rozdeľovaciu mašineriu a pod rozdeľovacou spravodlivosťou si vedia predstaviť len to, čo sa vo všeobecnosti označuje ako sociálna spravodlivosť (porov. č. 22). V podstate sa tým však rozumie niečo iné a dôležitejšie.

Samozrejme, dnešný *sociálny štát* musí pri prerozdeľovaní materiálnych dobier a pridelovaní sociálnych možností, dodržiavať pravidlá spravodlivej

deľby: nesmie robiť svojvoľné rozdiely, musí zaobchádzať s rovnakými rovnako, s nerovnakými na základe ich rozdielnosti. Takto si možno ľahko objasniť, že rozdeľovacia spravodlivosť má inú štruktúru ako výmenná spravodlivosť. Pri výmennej spravodlivosti ide o *princíp ekvivalencie*: služba a protislužba si musia navzájom zodpovedať, tovar a cena, práca a mzda atď. V rozdeľovacej spravodlivosti sa naproti tomu meria výkon celku pre občanov požiadavkami spoločného dobra, a tým na základe možností celku. To, čo mi prináleží, je podiel na spoločnom dobre, nie náhrada za výkon. V tomto prípade nie je možné aritmetické, ale iba *pomerné vyrovnanie*: *princíp proporcionality*. (Aristoteles hovoril o „geometrickej“ proporcionalite na rozdiel od „aritmetickej“.) Príklad: štát platí občanom odškodné za stratený majetok (napríklad vo vojne). Poškodení nemôžu v tomto prípade očakávať úplnú náhradu škody, ale iba pomerné vyrovnanie podľa miery toho, čo je pre celok možné.

Učenie o spravodlivosti pochádza z času, v ktorom mal politický poriadok s otázkami materiálneho rozdeľovania len málo do činenia alebo vôbec nič. Teda aj *rozdeľovacou spravodlivosťou* sa musí rozumieť niečo iné. Chápe sa tým ochota vládnucich umožniť každému občanovi v primeranej miere *sa podieľať na spoločnom dobre, na dobrách spoločného poriadku*; teda na vnútornej a vonkajšej ochrane, na práve a mieri, na normatívnych a inštitucionálnych predpokladoch rozvoja sociálneho života. Spravodlivosť vládnucich, o ktorú tu ide, spočíva vo vôle utvoriť spravodlivý systém inštitúcií, spoločenský poriadok, ktorý by bol dobrý pre všetkých. Vylúčiť z toho jednotlivca alebo určité skupiny, prípadne utvoriť pre nich špeciálne právo, je oveľa väčším prehreškom proti spravodlivosti ako robiť neodôvodnené rozdiely pri rozdeľovaní materiálnych dobier.

„Spravodlivosť voči každému“ v prísaznej formule nemeckej ústavy vychádza z tradície tejto etiky spravodlivosti. U Aristotela a Tomáša Akvinského platili múdrosť a spravodlivosť za čnosti, ktorými sa majú vyznačovať tí, čo vládnu. Aj v časoch demokratických straníckych vlád sú však v každom prípade neodmysliteľné. Aj demokracia, a práve ona, musí riešiť problém spravodlivého poriadku pre všetky skupiny. Preto musí byť čímsi viac ako len konkurenciou záujmových skupín o politickú moc a úradu.

*Politická strana* musí byť čímsi viac ako len záujmovým združením. Musí mať predstavu o *spoločnom dobre*, t. j. o tom, ako má vyzeráť celkový spoločný poriadok spoločnosti. V tomto si konkuruje s inými stranami. Keď získa právo zostaviť vládu, môže sa pokúsiť uskutočniť svoje predstavy o spoločnom dobre. V tom je však už obsiahnutá aj požiadavka, aby bola vládou pre všetkých, nie len pre určitú záujmovú skupinu alebo pre svojich voličov. Demokratické *úradu* slúžia v tomto zmysle celku. Preto sa odôvodnene opäť v ústave hovorí,



tentoraz o poslancovi, že je „zástupcom celého národa, neviazaným na príkazy a pokyny“ (Ústava SRN, čl. 38). To nevylučuje, aby poslanec a strany zastávali aj osobitné záujmy. Osobitné záujmy a spoločné dobro sa navzájom nevylučujú, je ich však potrebné navzájom zladit', teda treba byť spravodlivým (porov. č. 10).

Ku spravodlivosti vládncich patrí aj *pravdivosť*, konkrétne ochota otvorene a verejne v politickom boji usmerňovať konflikty a riešiť problémy spoločného dobra. Demokratická účasť občanov predpokladá túto ochotu vládncich. Preto od toho dnes právom závisí *dôveryhodnosť* politikov. Avšak v tejto súvislosti sa vynárajú otázky, na ktoré nemožno odpovedať len tak povrchné, ako to robí rozšírený triviálny moralizmus. Práve preto si myslíme, že pravdivosť politikov musíme objasniť ako otázku ich spravodlivosti, ktorá predpokladá ich múdrosť.

Náš prejav by mal byť pravdivý, t. j. mal by zodpovedať vecnému obsahu, pokiaľ ho pravdaže poznáme. Povinnosť hovoriť pravdu je neodmysliteľný princíp ľudskej komunikácie. Táto povinnosť môže byť narušená, ba dokonca na dlhý čas narušená, keď sa bude lož považovať za dovolenú. V osobnom spolunažívaní máme vzájomný záväzok hovoriť pravdu ako povinnosť spravodlivosti. Avšak nie každá nesprávna výpoveď je lžou. Lož je nesprávny výrok, ktorý iných poškodzuje; ktorý tým, čo majú právo poznať pravdu, toto právo upiera. Mučiteľ nemá právo sa dozvedieť od mučeného pravdu. Gestapo alebo Stasi nemali nijaké právo sa dozvedieť, kde sa zdržiavajú politicky prenasledovaní. Keď sa ma niekto pýta na osobné, súkromné záležitosti, do ktorých ho nič nie je, nemá právo dozvedieť sa pravdu. Ak by sa vyňala povinnosť hovoriť pravdu z kontextu spravodlivosti, viedlo by to k absurdným dôsledkom. Keď sú ohrozované vyššie dobrá, môže byť nesprávna výpoveď nevyhnutná.

To platí aj v politike. Politici majú hovoriť pravdu, pokiaľ je pravdivé poznanie možné. V nijakom prípade však nie sú politici zaviazaní vždy povedať všetko, čo vedia a zamýšľajú. Prebiehajúce rokovania si často vyžadujú navonok mlčanie, pretože inak by nebolo možné dosiahnuť kompromisy. Mnohé rozhodnutia dosahujú svoj cieľ len za predpokladu, že nie sú vopred zverejnené (napríklad zmena výmenného kurzu meny). Jestvujú plánovania a regulácie, ktoré majú význam len vtedy, keď zostanú utajené, napríklad mnohé skutočnosti z boja proti zločinnosti, kontrarozvedky, ochrany štátu. Spoločné dobro si teda vyžaduje aj mlčanie a odmietnutie informácie. Kto chce v takýchto prípadoch prinútiť predstaviteľa úradu, aby poskytol informáciu, dopúšťa sa zo svojej strany nespravodlivosti a nemá nijaké právo na pravdu. Novinári a verejnosť by to mali vedieť, politici by to mali občas objasňovať.

Samozrejme, vyskytuje sa aj zbytočné tajnostkárstvo. V politickej taktike sa okrem toho ustavične vyskytujú úvahy a prax zdržať informácie na vlastný prospech, alebo ich zverejňovať len v čiastočnej forme, prípadne vo vhodných situáciách. V jednotlivých prípadoch len ťažko možno rozhodnúť, či sa to deje na základe oprávnenej politickej múdrosti a kde sa prekročili hranice k nepravde. Všeobecne možno iba povedať, že nepravda sa vyskytuje všade tam, kde sú iní poškodení v ich práve na informácie. Aby sa to stávalo čo možno najmenej, nespoliehame sa v demokratickom právnom štáte naivne na pravdovravnosť politikov, akokoľvek ju treba vyžadovať, ale predovšetkým na verejnosť a na právne možnosti, ktorými ju možno vynútiť.

Keď očakávame rozdeľovaciu spravodlivosť od vládncich, musíme do demokracie zahrnúť aj ovládaných, lebo sa na vláde zúčastňujú. Volia úradných zástupcov, v názorových sporoch a ako členovia záujmových skupín ovplyvňujú aj proces hľadania spoločného dobra. V tom zmysle je potrebné aj od nich očakávať určitú mieru rozdeľovacej spravodlivosti; vôľu po usporiadanom spolunažívaní všetkých skupín a ochotu nechať pôsobiť aj v zápase o rozdelenie materiálneho spoločenského produktu hľadiská spoločného dobra. V modernom sociálnom štáte jestvujú v tejto oblasti zápasy záujmov, ktoré neovplyvňujú, ako sme vyššie uviedli, iba výmennú spravodlivosť, ale dotýkajú sa vo významnej miere skôr rozdeľovacej spravodlivosti. Dohoda o mzde medzi zamestnávateľom a zamestnancom má všeobecné hospodárske vplyvy, a síce na ceny, investície, pracovné miesta, na daňové príjmy. Otázka, či a ako chceme zachovať roľnícke rodinné podniky, sa týka celku rovnako ako otázka, čo môže urobiť štát, aby zlepšil ekonomické a sociálne podmienky rozvoja rodín. Demokraticky zvolená vláda nemôže zabezpečovať rozdeľovaciu spravodlivosť, ak občania nie sú ochotní podporovať spravodlivé riešenia.

Na rozdeľovacej spravodlivosti najjasnejšie vidieť, akú veľkú podporu a oporu musí mať čnosť vládncich v platnom práve, v inštitúciách, v sociálnych štruktúrach. V stredoveku boli filozofi štátu presvedčení, že vo svete sa sotva vyskytuje väčšie zlo ako nespravodlivá vláda. Rozdeľovacia spravodlivosť platila za nevynúiteľnú, pretože proti vláde bola nepresaditeľná. V princípe to platí ešte aj dnes: ak si zvrchovaný ľud už neželá spravodlivý poriadok alebo si ho z akýchkoľvek dôvodov už nevie vážiť, potom ho nemožno udržať. V priebehu storočí sa však ľudia naučili rozvíjať pravidlá a inštitúcie, ktoré prispievajú k tomu, že nie všetko závisí iba od čnosti spravodlivosti.

V *slobodnom ústavnom štáte* je aj sám zvrchovaný ľud zapojený do poriadku inštitúcií. Pokiaľ platí ústava, je ľud, ako spoločenstvo voličov, iba jedným z mnohých orgánov, aj keď konečným legitimujúcim. Nie je mu dovolené

všetko, sám sa spútal určitým poriadkom. Tým je dané, že aktuálne realizovaná spravodlivosť nezávisí bezprostredne od možno len slabo vyhranených občianskych čností, od kolísavých nálad a názorov. Navyše je moc vládnuvích mnohokrakým spôsobom ohraničená, rozdelená, termínovaná, kontrolovaná. Poriadok demokratického právneho štátu je podľa toho inštitucionálnym príspevkom k rozdeľovacej spravodlivosti. Lebo táto spravodlivosť, ako sme povedali, spočíva v tom, že umožňuje všetkým občanom účasť na spoločnom dobre. Táto účasť musí zahŕňať aj spoluúčasť, pretože spoločné dobro nemožno vyčerpať a s konečnou platnosťou stanoviť; je potrebné ho vždy a opäť vyhľadávať (porov. č. 6 a 8). Preto patrí k rozdeľovacej spravodlivosti aj to, že „jednotliví členovia ľudu musia mať možnosť zúčastňovať sa na uskutočňovaní konkrétne nedefinovaného bonum commune“ (Josef Pieper, *Spravodlivosť*, s. 104). Inštitucionálnu stránku spravodlivosti nazývame v súlade s Otfriedom Höffom *politickou spravodlivosťou*.

## 22 SOCIÁLNA A POLITICKÁ SPRAVODLIVOSŤ

*„Iné národy zasa potrebujú pretvoriť niektoré nespravodlivé štruktúry, a najmä svoje politické inštitúcie, skorumpované diktátorské alebo autoritatívne režimy nahradiť demokratickými a participatívnymi. Želáme si, aby sa tento proces rozšíril a konsolidoval, pretože »zdravie« politického spoločenstva – a ono sa prejavuje v slobodnej účasti a zodpovednosti všetkých občanov na spoločnej veci, v zabezpečení práva, v rešpektovaní a uplatňovaní ľudských práv – je nevyhnutnou podmienkou a bezpečnou zárukou rozvoja celého človeka a všetkých ľudí.“ (SRS 44)*

Objasňovanie spravodlivosti ako čnosti nemožno oddeliť od problému „spravodlivosti“ vonkajších vzťahov: od sociálnych štruktúr, rozdeľovania dohier, platných zákonov, politického poriadku. To sme dôkladne rozobrali v predchádzajúcom odseku (č. 21). Samozrejme, vzťahy a poriadky nemôžu byť spravodlivé rovnakým spôsobom ako osoby: nemôžu chcieť byť spravodlivými. Môžu však viac alebo menej zodpovedať našim predstavám o spravodlivosti, alebo aj vôbec nie, a táto analógia sa v dnešných časoch označuje tiež ako spravodlivosť. Je to síce nepresné vyjadrovanie, ale už sa zaužívalo, a to nielen v politickej hovorovej reči, ale aj v etike a v spoločenských vedách. Myslí sa tým takpovediac objektívna, vonkajšia spravodlivosť pomerov, na rozdiel od subjektívnej spravodlivosti ako čnosti osoby.

**22.1** V novovekom vývoji si ľudia uvedomili, že spoločenské štruktúry a inštitúcie nie sú bezprostredne Božím právom a nepatria do nejakého statického

poriadku; že sú skôr premenlivé a sú nám k dispozícii, aby sme ich formovali. Z toho dôvodu sa však musel význam spravodlivosti významne rozšíriť. V spore 19. storočia o sociálnu otázku sa „sociálna spravodlivosť“ stala účinným bojovým heslom vykorisťovaných a ich predstaviteľov. Aj cirkevné sociálne stanovisko si ho privlastnilo v *Rerum novarum* (1891) a systematickejšie, pýtajúc sa na spravodlivý sociálny poriadok, v *Quadragesimo anno* (1931). Zápas o lepšie sociálne pomery je však odkázaný aj na politické predpoklady. Keď sa sociálne poškodení nemôžu slobodne vyjadriť, keď sa nemôžu organizovať, keď nemajú volebné právo, keď majetní zároveň úplne ovládajú politické inštitúcie, potom je úsilie o sociálnu spravodlivosť takmer márne. Vtedy môže prísť k *sociálnej revolúcii*, k zvrhnutiu spoločenského poriadku. Avšak aj revolúcia v mene sociálnej spravodlivosti vedie do slepej uličky, ak sa iba jedna vládnuca vrstva nahradí druhou; ak sa súčasne nenastolí slobodnejšie politické zriadenie. Zlé dôsledky nejednej „socialistickej revolúcie“ a jej konečné strokotanie v dnešných časoch sú toho dôkazom. Naopak, v postupnom riešení sociálnej otázky v západných demokraciách sa ukazuje, aké nenahraditeľné sú politické inštitúcie (napríklad všeobecné volebné právo a koalíčná sloboda) v zápase o sociálne zlepšenie. Ukazuje sa zároveň aj to, ako sociálne zmeny ďalej rozvíjajú politický poriadok.

*Sociálna a politická spravodlivosť sa navzájom podmieňujú*, podporujú a posilňujú. Cirkevné sociálne stanovisko to najprv nevidelo dosť jasne. Ohraničovalo sa zo začiatku na sociálne otázky v užšom zmysle a okrem toho sa pokúšalo udržiavať katolícke sociálne hnutie v „predpolitickom“ priestore. Bolo však potrebné, aby sa v narastajúcej miere venovalo aj otázkam politického poriadku, a dnes zachádza, ako to dokazuje úvodný text, dokonca tak ďaleko, že poriadok slobodného právneho štátu vyhlasuje za predpoklad spravodlivého sociálneho rozvoja. Poškodení ľudia a skupiny musia byť schopní sami si pomôcť, inak sa nezbavia svojej jednostrannej závislosti.

Je to zrejme aj zo súvislosti medzi konfliktom záujmov a poriadkom spoločného dobra (porov. č. 10 a 11). Záujmy jednotlivcov a rozličných sociálnych skupín sú ohraničované záujmami vyplývajúcimi z pravidiel poriadku. Mnohé konflikty záujmov sú zároveň aj konfliktmi o platný poriadok a často spočíva riešenie skôr v zmene pravidiel a inštitúcií ako v urovnaní záležitosti. Pri rozdeľovaní materiálnych dohier sa spor opakuje dokonca pravidelne. Preto sú tu dôležité také inštitúcie, ktoré všetci zúčastnení pociťujú ako spravodlivé, lebo spočívajú na vzájomnosti. Práve preto, že *obsahovo* nemožno ľahko povedať, čo vlastne znamená *sociálna spravodlivosť*, potrebujeme *formálnu politickú spravodlivosť* ako možnosť zúčastňovania sa všetkých na hľadaní spoločného dobra.